

Modlitewnik Gertrudy jako świadectwo ówczesnej kultury chrześcijańskiej

Włodzimierz Mocydlarz

Przez określenie *Modlitewnik Gertrudy* (*Liber precum Gertrudae ducissae*) będziemy rozumieli zbiór jej modlitw włączonych w poł. XI w. do *Psałterza Egberta* z Cividale del Friuli (tzw. *Codex Gertrudianus* — datowany na 981 r.), kierujących człowieka do Boga, będących wyrazem kultu należnego Bogu, tj. prześlągania, uwielbienia, dziękczynienia i prośby. Są one świadectwem ówczesnej kultury chrześcijańskiej oraz wyrażają potrzebę ewangelizacji kultury.

Gdy pytamy o kulturę, to rozumiemy ją zgodnie z przyjętą teorią kultury, w ramach której mówimy o czterech jej wymiarach¹: symbolicznym (*język, nauka, sztuka, literatura, filozofia, etyka*); społecznym (*rodzina, naród, państwo, grupy celowe*); ekonomicznym (*konsumpcja i produkcja, handel, organizacja pracy*); oraz koniecznym — bo nadprzyrodzonym — wymiarze religijnym, tzn. kulturze religijnej, a szczególnie liturgicznej².

Ten ostatni wymiar kultury religijnej rozumiemy według zasady — *quidquid recipitur per modum recipientis recipitur* — a więc „to, co

---

¹ O potrzebie ewangelizacji kultury i jej wymiarach, por. T. Wołoszyn, *Etos społeczeństwa polskiego na progu XXI wieku a ewangelizacja*, Bobolanum, Warszawa 1994, s. 177. Autor, w przeciwieństwie do wizji materialistycznej, postuluje konieczność przenikania wymiaru kultury religijnej do symbolicznej, społecznej i gospodarczej. Idzie tutaj za takimi autorami jak: M. Eliade i J. Myśkow.

² Rozumianą jako pre-kulturowe zjawisko „sui generis” powiązane z wyżej wymienionymi trzema poprzednimi wymiarami, uwidaczniające się w nich — czyli: Objawienie i fakt religijny.

przyjmowane (Objawienie) na sposób przyjmującego jest przyjmowane”. Wyjaśnić to można na przykładzie przypowieści o siewcy, który wyszedł siać ziarno. Na tyle i w taki sposób będzie ono przyjęte, na ile pozwala gleba. Dlatego też — kultura religijna, to fakt przyjęcia Objawienia szeroko pojętego, który zależy od zdolności i możliwości przyjmującego.

Natomiast przez określenie kultura chrześcijańska będziemy rozumieli duchowość księżnej Gertrudy, jej głębokie, osobiste doświadczenie chrześcijańskie, otwarte na to wszystko, co jest znaczące dla niej i dla każdej jednostki. Można powiedzieć, że duchowość Gertrudy trzeba określić jako personalistyczną, jako konkretny wzór relacji z Bogiem i środowiskiem, z jego kulturą, uwypuklający miłosierdzie jako istotę tajemnicy Boga w Chrystusie. Duchowość Gertrudy przejawia się przede wszystkim w modlitwie obejmującej wiele płaszczyzn kultury religijnej, społecznej, symbolicznej i ekonomicznej, które rozwijają się według własnych praw i metod, ale w ramach porządku moralnego, żeby spełnił się zamiar Boży względem człowieka.

Zatem *Modlitewnik* Gertrudy jest świadectwem jej duchowości, obejmującej wszystkie dziedziny życia ludzkiego. Tym, co wyróżnia doświadczenie duchowe Gertrudy, jest doświadczenie oparte na bazie Objawienia, ale obejmujące nie tylko myśli, uczucia, pragnienia, decyzje woli, stany wewnętrzne, które rodzą się w człowieku wówczas, gdy wchodzi w kontakt z Bogiem osobowym, objawiającym się w pełni w Jezusie Chrystusie i wzywającym do dialogu, czyli do odpowiedzi na dar łaski, ale dotyczące kultury, wytyczające jej drogi wiary.

Gertruda wytycza drogi wiary ówczesnej kulturze. Charakterystyczną cechą jej duchowości jest pewien rodzaj integracji — na drodze duchowej — człowieka z jego wymiarem historycznym i społecznym, kulturowym, który warunkuje ludzkie myślenie, postępowanie i religijność. Według niej, droga duchowa jednostki nie może być oderwana i nie może oddzielać chrześcijanina od zbiorowej drogi ludzkości opartej na kulturze. Egzystencja chrześcijańska nie może więc pozostawać obojętna wobec sytuacji duchowej, w której winny być przeżywane relacje między ludzkością a osobowym Bogiem.

Stan badań nad *Modlitewnikiem* Gertrudy jest bardzo zaawansowany³. Trzeba jednak poszukiwać nowych elementów obecnych w nim i pogłębiać spojrzenie na te, które już zostały dostrzeżone. Spośród elementów kultury pokazano tylko wymiar religijny⁴, ukazano cytowania biblijne i liturgiczne⁵ (ale czy dokładnie wskazano miejsca źródłowe w sakramentarzach?), wspomniano o miłosierdziu...⁶, ale okazjonalnie. Spójrzmy na to ostatecznie merytorycznie i integralnie, gdyż jest ono cechą charakterystyczną jej kultury religijnej, jakby kryterium jej modlitw.

1. Oblicza i obszary miłosierdzia Bożego w *Modlitewniku* Gertrudy

Postaramy się teraz wydobyć jedyną w swoim rodzaju typologię treści z modlitw Gertrudy. Chodzi nam o ukazanie oblicza miłosierdzia Bożego, które ona uprasza nad osobami, konkretnymi społecznościami i rzeczami. Zapytamy się więc teraz, jakie to miłosierdzie jest, jak Gertru-

³ M.H. Malewicz, *Rękopis Gertrudy Piastówny — najwcześniejszy zabytek piśmiennictwa polskiego*, „Materiały do filozofii średniowiecznej w Polsce” 5 (16), 1972, s. 23–70; *Modlitwy księżnej Gertrudy z Psalterza Egberta z Kalendarzem*, wyd. M.H. Malewicz i B. Kürbis, oprac. B. Kürbis, Polska Akademia Umiejętności, [w:] *Monumenta Sacra Polonorum*, Kraków 2002, t. II; B. Nadolski, *Inspiracja liturgiczna w Modlitewniku księżnej Gertrudy*, [w:] *Tekst sakralny — tekst inspirowany liturgicznie*, red. G. Habrajska, Łódź 1997, s. 175–180. Tenże, *Teologiczne treści w modlitewniku Gertrudy*, „Studia Theologica Varsaviensia” 33, 1995, nr 1, s. 43–56. Wymienić trzeba tutaj także prace badawcze prof. A. Andrzejuka: Tenże, *Gertruda Mieszkówna i jej Modlitewnik*, Wyd. UKSW, Warszawa 2006. Tenże, *Elementy kultury religijnej w modlitewniku Gertrudy Mieszkówny*, „Ogród” 8, 2003, nr 1–2 (21–22), s. 77–108. Do tej pory ukazano w „Modlitewniku”: pojmowanie Boga i świętych Pańskich, człowieka (*in via*), relację Bóg–człowiek, religijność w modlitewniku, duchowość Gertrudy i in. Dostępny jest tekst łaciński i polski *Kodeksu*, zob. <http://gertruda.eu/index.htm>. Nie można pominąć kontekstu kulturowego, który ukazuje w swych badaniach M. Smorąg Różycka, *Bizantyńsko-ruskie miniatury Kodeksu Gertrudy. O kontekstach ideowych i artystycznych sztuki Rusi Kijowskiej XI wieku*, Kraków 2003.

⁴ Zob. A. Andrzejuk, *Elementy...*, dz. cyt.

⁵ M.H. Malewicz, *Rękopis...*, dz. cyt.

⁶ B. Nadolski, *Teologiczne treści...*, dz. cyt.

da je rozumie, jakie ono posiada oblicza i jakie obejmuje obszary. Pokażemy jakby ilustracje tego miłosierdzia na przykładzie modlitw Gertrudy.

Na 110 modlitw⁷ w *Modlitewniku* Gertrudy, syntagma *miłosierdzie* — w swych różnorodnych formach (rzeczownikowej i czasownikowej) — występuje aż 79 razy. Źródłosłów *misericor...* w formie rzeczownikowej, skierowanej w większości do Boga pojawia się 35 razy, a do człowieka tylko 1 raz.

Natomiast w formie czasownikowej (np. *misericorditer*), albo przymiotnikowej (np. *misericors*), ten sam rdzeń syntagmy mówiący o Bogu pojawia się 13 razy, a o człowieku — 4 razy.

Inne syntagmy w formie rzeczownikowej (np. *miseratio...*) i czasownikowej (np. *miserere*) występują w modlitwach 24 razy w odniesieniu do Boga, a tylko 2 razy do człowieka.

W sektorze kultury religijnej zajmiemy się głównie treściami oblicza miłosierdzia Bożego, do którego odwołuje się Gertruda. Najszerzej miłosierdzie Boże obecne jest w sektorze kultury społecznej, a w szczytkowej formie w kulturze symbolicznej. Natomiast w obszarze kultury ekonomicznej (gospodarczej) możemy postulować jej występowanie w niektórych modlitwach *Kodeksu*, które nie mają związku z syntagmą *miłosierdzie*.

2. Kultura religijna

Kultura religijna, której wyrazem jest odwołanie się Gertrudy do miłosierdzia Bożego, pojawia się w czystej postaci aż w sześciu z dwunastu takich modlitw.

Modl. 8 [8], 11, jest osobistym wołaniem błagalnym Gertrudy o zmiłowanie się, o ucieczkę do Boga i wejrzenie w czasie utrapienia

---

⁷ Numerację modlitw podaje dla jasności i precyzji podwójną, tzn. najpierw według oznaczeń A. Andrzejuka (zastosowaną w jego książce: *Gertruda Mieszkówna i jej Modlitewnik*, Wyd. UKSW, Warszawa 2006), a następnie według numeracji przyjętej przez M.H. Malewicz i B. Kürbis (zob. *Liber precum Gertrudae ducissae e psauterio Egberticum Kalendario*, edit. M.H. Malewicz et B. Kürbis, commentavit B. Kürbis, [w:] *Monumenta Sacra Polonorum*, t. II, Academia Scientiarum et Litterarum Polona, Cracoviae 2002). Numeracja A. Andrzejuka uwzględnia te modlitwy, które nie mają własnych numerów, oraz nadaje numerację ciągłą tym modlitwom, które noszą tę samą liczbę.

— udręczenia, (w. 11, *miserere mei*). W Modl. 21 [21], 2 Gertruda prosi dla siebie o pociechę, odwołując się do Stwórcy i Jego wewnętrznego poruszenia (Serca?) (w. 2, *qui misericordia motus*), prawdopodobnie do płaczu Jezusa nad Jerozolimą (Łk 19,41); a w Modl. 45 [36], 3, oddaje się i zawiera Chrystusowi Panu, wspominając Jego odkupieńczą śmierć oraz święte miłosierdzie (w. 3, *in misericordiam tuam sanctam*). Natomiast w Modl. 53 [44], 3 — skierowanej do Chrystusa Pana, księżna Gertruda fakt Wcielenia łączy z Jego celem, jakim jest poznanie przez człowieka miłosierdzia dobrego i łaskawego Boga w Jezusie Chrystusie (w. 3, *ut miserae humanae naturae noticiam Tuae misericordiae aperies*). Świadoma tego, że Bóg pragnie, by człowiek poznał Jego miłosierdzie, prosi o dar zaszczepienia w niej „prawdziwej miłości” Jego woli i wyznaje wiarę w moc Pana, który może ją oczyścić z grzechów. Jeszcze inna jej modlitwa (60 [51], 1.5.11) o prawdziwą pokutę, którą kieruje do Boga, jest prośbą o pamięć ze strony łagodnego (w. 3 i 9) i miłosiernego Boga (w. 1, *Recordare misericors Deus*) oraz Jego wzgląd na jej ubóstwo i biedę (w. 5, *propter magnam misericordiam Tuam...*). Księżna wychwala i wysławia Boga (w. 12), że miłosiernie zachował ją „dla pokuty” (w. 11, *sed ad paenitentiam misericorditer reservasti*) i dlatego całkowicie powierza się Jego opiece (w. 13). Z kolei w Modl. 66 [57], 1, pragnie uzyskać nie tylko zmiłowanie Boga (w. 1, *miserere mihi Domine*) i odpuszczenie grzechów (w. 4), ale i takie zrozumienie w swym sercu, które pozwoliłoby jej wiernie służyć Bogu i Jemu się podobać (w. 5–7).

Druga grupa modlitw wyraża kulturę religijną księżnej, w której także sześć razy pojawia się miłosierdzie Boże, ale już w kontekście biblijnym, liturgicznym i ascetycznym.

Gertruda wiele razy wykazuje wybitną kulturę religijną w obszarze liturgii. W Modl. 40 [31], 9, umieszcza (bez żadnych modyfikacji) w swym modlitewniku tekst hymnu chrystologicznego *Gloria*, wykazując się dużą wrażliwością liturgiczną. W hymnie tym dwa razy pojawia się prośba o zmiłowanie Boga w Jezusie Chrystusie (w. 9, *qui tollis peccata mundi, miserere nobis*; w. 11, *qui sedes ad dexteram Patris, miserere nobis*). Obszar liturgiczny oraz biblijny napotykamy w Modl. 59 [50], 3, która utrzymana jest w duchu i kontekście *officium divinum* z wersetami *invitatorium* (w. 6–7) oraz posiada biblijne odniesienie do miłosierdzia Jezusa wiszące-

go na Krzyżu, okazanego dobremu Łotrowi (w. 5, por. Łk 23,42). Gertruda prosi Pana, by i ją tak samo podźwignął „i do swego miłosierdzia doprowadził” (w. 3, *et ad Tuam quandoque misericordiam perducas*), jak łotra, który prosił o pamięć Jezusa wchodzącego do swego Królestwa (w. 3–5).

Niezmiernie ciekawą w tych samych obszarach (liturgicznym i biblijnym) jest Modl. 62 [53], 2.6, gdzie księżna po spowiedzi, wykazując się znajomością intuicji patrystycznych na bazie znajomości tekstów biblijnych, proponuje modlitwę wyrażającą wielką ufność i nadzieję zbawienia. Pokłada ją ona we *wnętrznosciach miłosierdzia* Boga (w. 2, *quod misericordiae Tuae visceribus*), „łaskawie” współczującego „naszej słabości” (w. 3), Boga, który przedkłada nad wszelkie ofiary żal i pokorę serca (w. 4 i 9). Dlatego wzywając imienia Boga i Jego „współczujące miłosierdzie” (w. 6, *Tibi soli per confessionem Tui nominis et per compassionem misericordiae*), księżna prosi Go jako *najmiłościwszego* Pana (w. 10) o przyjęcie siebie jako osobę „nieszczęsną i grzeszną” (w. 8), ale przecież ufna, bo „uciekającą się” do Niego „ze skruszonym i unizonym sercem” (w. 9).

Spotykamy także pośród tej grupy modlitw połączenie obszaru biblijnego i ascetycznego w kulturze religijnej Gertrudy. W Modl. 68 [59], 4, adresowanej do Boga, stawia ona jakby retoryczne pytanie (w. 3), *kogo poproszę o pomoc?*; w formie bezosobowej — *kto się zmiłuje?* (w. 4, *aut quis miserebitur infirmitatibus meis*), czyni odniesienia do spotkania Jezusa z Kananejką i do wezwania (*powołania*) celnika do pokuty oraz do (*przyjęcia*) łez przebaczenia skruszonemu Piotrowi (w. 5–6), jak również aluzje do księgi Wyjścia (zatrzymanie ręki anioła śmierci, w. 9). Stanowi to dla niej okazję do sformułowania prośby o przyjęcie własnej modlitwy, o umożliwienie „sposobności pokuty”, o wyzwolenie duszy od własnych złych myśli i pożądlivosti, od zasadzek szatana i jego sług (w. [1]–[6]).

Jest też modlitwa, w której znajdziemy same syntagmy biblijne (Modl. 85 [71], 8.11). Chodzi o siódmą modlitwę błagalną, bardzo osobistą, wyrażającą żal i pokutę Gertrudy za grzechy. Pyta więc Boga: „kto zmiłowałby się nad słabościami moimi” (w. 8, *aut quis miserebitur infirmitatibus meis*) i — podobnie jak w Modl. 68 [59], 5–6 — powołując się na wysłuchanie Kananejki, celnika oraz przyjęcie Piotra, zanoszą modły, aby przed zakończeniem życia (w. 12) także i jej prośby zostały przyjęte przez miłosiernego Pana (w. 11, *sic et preces meas suscipe misericors Domine*).

Podobne bogactwo tekstów biblijnych (psalmów) pojawia się w Modl. 98 [84], 4.9. Gertruda za punkt wyjścia tej modlitwy bierze sprawiedliwość, słuszny i prawdziwy sąd czynów Pana. Jest to modlitwa w sytuacji prześladowania (ucisku), albo udręczenia (przygnębienia), albo najogólniej — potrzeby. Znajdują się w niej dwie syntagmy o miłosierdziu. Kontekst pierwszej, którą poprzedza odwołanie się do Ps 113,9 lub 113B,1 (wg Biblii Tysiąclecia 115,1), to prośba, by miarą postępowania Pana był ogrom miłosierdzia (w. 4, *et fac mecum secundum multitudinem misericordiae Tuae*), a drugiej — błaganie o przebaczenie, które dokona się wtedy, gdy Pan skieruje na nią swe miłosierdzie (w. 9, *et inclina super me misericordiam Tuam, Domine*). To drugie poprzedza odwołanie się i parafraza Ps 37,5.

3. Kultura religijna i społeczna

Kultura religijna przenikająca tematykę społeczną o różnych zabarwieniach, dotycząca wielu obszarów jej życia, jest najbogatsza i najbardziej różnorodna. Tworzy ją dwadzieścia sześć modlitw, w których pojawiają się syntagmy o miłosierdziu Bożym.

Kultura religijna Gertrudy dotyka obszarów liturgii, Biblii, ascezy, teologii, pobożności. Jej wyrazem są:

- suplikacje, modlitwy układane w formie formularzy, litanie;
- parafrazy lub cytowanie psalmów; odwołania do postaci i figur Starego i Nowego Testamentu;
- ascetyczne tematy pokuty i nawrócenia w kontekście spowiedzi, wymienianie całych katalogów grzechów;
- pobożność nawołująca do postawy adoracji;
- elementy mariologii i eschatologii. Wszystkie te obszary wrażliwości i kultury religijnej Gertrudy powiązane są z jej wycuciem obszarów i spraw społecznych o różnorodnym kształcie.

Powiązanie kultury religijnej ze społeczną dotyczy jednostek, różnych społeczności i grup celowych. Chodzi o:

- a) rodzinę — syna Piotra;
- b) Kościół i społeczność świętych Pańskich: odniesienie do Maryi, relacja do św. Piotra (przyjaciela), św. Cyriaka, św. Heleny, wstawien-

nictwo za sobą i za całym ludem chrześcijańskim (ludem wierzącym), za grzeszników (grzechy wielu) — relacja do całej społeczności zbawionych (błogosławionych w niebie), więź ze społecznością aniołów, odniesienie do zmarłych i modlitwę za zmarłych;

c) państwo i władzę: króla i jego relacje z innymi, jego wojsko, naród i księstwo, przeciwników, wrogów, nieprzyjaciół;

d) inne grupy społeczne: modli się za swych dobroczyńców oraz o przebaczenie dla tych, którzy jej źle życzą lub czynią, za chorych, więźniów, biednych (jałmużna).

Przyjrzyjmy się poszczególnym modlitwom i ich ilustracji miłosierdzia społecznego, tzn. treści, w których występuje syntagma miłosierdzie w kontekście związku kultury religijnej i społecznej.

Księżna Gertruda kładzie ogromny nacisk na więzi rodzinne i społeczne, szczególnie gdy chodzi o syna Piotra oraz społeczność świętych (św. Cyriak, św. Helena) i cały Kościół. Dostrzegamy to w Modl. 15 [15], 9, którą kieruje do Jezusa Chrystusa, Syna Boga żywego (w. 1) za swego syna Piotra. Powołuje się przy tym na „to umiłowanie”, które miał On dla człowieka przyjmując „śmierć krzyża” (w. 6) oraz „rany rąk i nóg, oraz boku” (!!!). Wspiera się także zasługami „świętego Cyriaka” i okazanym mu miłosierdziem (w. 9, *et per illam gratiam quam mirabiliter et misericorditer super eum ostendisti*) w kontekście odnalezienia drzewa Krzyża i ujawnienia jego mocy (w. 10–14), oraz odnalezienia świętych gwoździ (w. 15). Na końcu uprasza wstawiennictwa Bożej Rodzicielki oraz św. Heleny i wszystkich świętych, błagając o wyzwolenie Piotra od zasadzek złego ducha, „od wszystkich nieprzyjaciół” i wszelkich przeciwności (w. 20–22). Jako kochająca matka prosi o opiekę nad synem (w. 31), wolność od grzechów (w. 28), łączność z Kościołem i przydatność w jego służbie (w. 29–30).

Swą modlitwą — jako matka — ogarnia nie tylko syna Piotra, ale wszystko i wszystkich, którzy są z nim związani, nawet różne grupy celowe (np. jego wojsko). Widać także, jak bardzo ceni sobie więź ze społecznością aniołów. W Modl. 35 [27], 9, Gertruda prosi Boga za wstawiennictwem aniołów za swego syna Piotra i jego wojsko, o obronę ich „we wszelkich przeciwnościach”, by nie został zwiedzony przez nieprzyjaciela, o zwycięstwo nad wrogami, oraz o wsparcie Boskiego

zmiłowania (w. 9, *et tuae semper miserationis subsidium*) w wypełnianiu Bożych rozkazów (w. 10)⁸.

Z tekstów modlitw wyłania się niezwykle nabożeństwo i głęboka relacja Gertrudy do św. Piotra, np. w Modl. 2 [2], 4 i 7–8, która ukazuje łaskawość (*słodycz*) miłosierdzia Boga przebaczącego grzech zaparcia się (zdrady) Pana (w. 4, *et per suavissimam misericordiam suam*) oraz jest prośbą o podobne jak u Piotra Apostoła, aktywne doświadczenie „wejrzenia” tegoż miłosierdzia na samą Gertrudę (w. 7–8, *miseriorditer respexit in me*). Z innych modlitw wiadomo, że to nabożeństwo do Apostoła zawsze ma odniesienie do własnego syna⁹.

W parafrazach psalmów (cyklach psalmów) wkomponowanych w Modl. 102 [88], 1.5.23, Gertruda uprasza miłosierdzia Pana (w. 1, *Ego dixi Domine misere mei*), prosi, by ono się dokonało, stało (w. 5, *Fiat misericordia tua Domine super nos*)¹⁰, przywołuje świętych, błaga o zbawienie Piotra (w. 9), modli się „za chorych i uwięzionych” (w. 13), jak również za zmarłych (w. 16–17), „za braci i siostry nasze” (w. 18). W wersetach 23–28 cytuje teksty psalmów (Ps 105,47; 84,8; 79,8; 101,2), których często używa się w liturgii (także dzisiaj, np. w. 23–24: w akcie pokutnym, w. 23, *Ostende nobis Domine misericordiam tuam*; natomiast w. 27–28

⁸ Podobnie — jeśli chodzi o orędownictwo — mamy w Modl. 3 [3], 14, która jako modlitwa Gertrudy „na wejście” (*introitus*) odwołuje się do Trójcy Św. (w. 5), do społeczności Kościoła (w. 1–2), do wstawiennictwa Maryi i św. Michała, wszystkich świętych (w. 6–7), do „świętych i wybranych” (w. 13), a na końcu umieszcza wezwanie do Najmiłosierniejszego Pana (w. 14, *miseriordissime Domine*). Zob. także w Modl. 28, 10, gdzie Gertruda wzywa wszystkie chóry anielskie, patriarchów, proroków, apostołów i in., prosi ich o wstawiennictwo u Bożego miłosierdzia (w. 10, *apud Dei misericordiam*) o przebaczenie „naszych win”, o posłuszeństwo przykazaniom, o uniknięcie kar i zasługę dołączenia do wspólnoty z nimi (aniołami, świętymi, itd.).

⁹ Także Modl. 67 [58], 28 adresowana jest do św. Piotra w celu uproszenia łask dla syna Piotra. Prośba o zmiłowanie kierowana jest tutaj do człowieka, tj. do księcia Apostołów (w. 28, *miserere sui, summe pontifex*). W modlitwie występuje też nawiązanie do hymnu z *oficium divinum* — *Beate Pastor Petre* (w. 26), co świadczy o dużym wyczuciu liturgii uświęcania czasu u Gertrudy.

¹⁰ Podobną syntagmę spotykamy w Modl. 36 [28], 33.42, w której Gertruda prosi o spełnienie się (o skutek) miłosierdzia Boga „nad nami” (w. 33, *Fiat misericordia [tua] Domine super nos*; w. 42, *optate misericordiae presta benigne effectum*).

— to Ps 101,2, który jest modlitwą wygnańca i często występuje w Liturgii Godzin; także jest wpleciony w uroczyste błogosławieństwo biskupa).

Wstawiennictwo księżnej za syna ma swą gradację. Modl. 99 [85], 6.13, która jest skierowana do Maryi za przyjaciela (Piotra) i samą siebie, pod wieloma względami jest wyjątkowa. Uderza ogromna cześć i nabożność Gertrudy do Bogarodzicy (w. 1), a zwłaszcza określenia i tytuły, którymi Ją obdarza: Bogarodzica, zawsze Dziewica, najłaskawsza, Pani moja, jedyna nadziejo, słodczy, pocieszenie (w. 1–3). Ujmuje za serce jej ufność do Maryi: „Po Bogu, w Twojej miłości, mam największe zawieszenie” (w. 4). Potem przychodzi jakby kulminacyjny punkt tej modlitwy, a jest nim określenie Maryi jako *Niepokalanej* oraz *Tej*, która „nosiła samego Nauczyciela Miłosierdzia” (w. 6, *sicut Tu, quae ipsum doctorem misericordiae immaculata portasti*). Modlitwa za Piotra (w. 7–12) prowokuje Gertrudę do uznania także w Maryi ucieczki miłosierdzia, tzn. ona poleca Piotra miłosierdziu Maryi (w. 13, *idcirco ad Tuam misericordiam confugio, eum committendo Tibi*) — jest to tekst o człowieku, o Maryi, ale to miłosierdzie nie nabiera cech Boskich, bo odnoszone jest do Niej ze względu na *Nauczyciela Miłosierdzia* (tamże, w. 6, zob. wyżej).

W jednej z dłuższych modlitw, która ma charakter litanijny, w Modl. 108 [93], 20.57, Gertruda dwa razy przywołuje miłosierdzie Boże. Pierwsza część tej litanii ma charakter pokutny i odnosi się do samej księżnej (w. 1–21). Natomiast druga ma formę błagalną, gdyż modląca się prosi w różnych potrzebach, nie tylko swoich (w. 22–62). W tej pierwszej, litanijnej części, Gertruda prosi o ochronę dla siebie (w. 1.13), o odsunięcie gniewu Pana od siebie, usunięcie win, ze względu na łaskawość Jego, o zapomnienie grzechów, a nawet o rozgrzeszenie z *wielu zbrodni i przestępstw* (w. 2–12), a następnie: o „skruczę duchową i owocną pokutę” (w. 17), o łzy dla siebie ze źródła Jego miłości (w. 18). W końcu błaga najłaskawszego Boga (w. 19) we wszystkich swych potrzebach, a zwłaszcza „w dniu odejścia” o miłosierne i łaskawe wsparcie (pomoc) dla swej duszy (w. 20, *in cunctis necessitatibus et in die exitus animae meae misericorditer et clementer succurre et adiuuare digneris*). W drugiej części modlitewnych wezwań błaga o miłosierdzie (w. 57, *Ut ei misericors succurrere et adiuuare misericorditer digneris*) litościwego Boga nad Piotrem (trzy razy wymienia go z imienia, w. 25.33.61), swym synem. Prosi dla niego o uwolnienie od

„złośliwych knozań nieczystych” (w. 22), o stłumienie złości „wszystkich jego nieprzyjaciół” i ich zawiści (w. 26–28.30.35.37.39.41.43.45.47), o nadzieję, wiarę, miłość i „prawy zmysł” do Boga dla niego (w. 32), o zwycięstwo dla niego (w. 34) i zbawienie jego (w. 49), a w końcu o łaskawość i opiekę nad nim (w. 51.53.55–57), jak również pociechę dla tych, którzy o niego się martwią — czyli samej Gertrudy (w. 58).

Kościół i społeczność świętych Pańskich to dla Gertrudy rzeczywistość, miejsce realizacji zbawczego miłosierdzia Bożego oraz możliwość doświadczenia świętych obcowania.

Wyrazem tak pojmowanej kultury religijnej i społecznej w obszarze szeroko pojętego Kościoła oraz wymiany w nim dóbr zbawienia, jest np. Modl. 56 [47], 11 — trzecia modlitwa do Pana Boga o prawdziwą pokutę, w której Gertruda prosi o oczyszczenie własnego serca z tych rzeczy, które sprawiły, iż oddaliła się od Boga (w. 1–2.17), z wszelkiego grzechu (w. 12), prosi łaskawego Boga (w. 14) o to, by On sam przygotował w jej sercu „owoc pokuty” (w. 10), aby w swoim sercu zdołała „odnaleźć pomoc” Jego miłosierdzia (w. 11, *ut auxilium misericordiae tuae illic valeam invenire*), a dzięki temu miała udział „w gronie błogosławionych” (w. 15).

To odniesienie do społeczności zbawionych ma miejsce także w modlitwie pokutnej (74 [66], 1), skierowanej do Chrystusa, będącej prośbą o zmiłowanie (w. 1, *Miserere mei Domine Iesu Christe*), o „prawdziwą pokutę za wszystkie... grzechy, i prawdziwą pokorę w sercu” oraz w zmysłach (w. 2–5). Gertruda wybiega myślą w czasy ostateczne, prosi o „dobry koniec i łagodność w wiecznym królestwie z wybranymi” przez Boga (w. 6–7). Na końcu innymi słowami wyraża tę samą prośbę, co na początku: „i bądź miłościw mnie, grzesznej” (w. 10, *et propitius esto mihi peccatrici*).

W obszarze wspólnoty świętych (kultura społeczna) — druga modlitwa do Pana o odpuszczenie grzechów, przynosi trzy odniesienia do miłosierdzia Bożego (Modl. 88 [74], 3.5.8). Gertruda najpierw zwraca się do Stwórcy i prosi o zmiłowanie takie, jakie odpowiada Jego woli, wiedzy oraz realnym potrzebom proszącej (w. 3, *miserere mei; et quomodo Tu vis et Tu scis mihi necessarium esse*). Ona nie powołuje się na zasługi, lecz zdaje się na miłosierdzie Chrystusa, Jego Imię i łaskawość (w. 5, *sed secundum misericordiam Tuam*). W ostatniej syntagmie tej modlitwy, w której wymienia się miłosierdzie (w. 8), Gertruda — najpierw przyzywa-

jąc wstawiennictwa Maryi i świętych, prosi o przebaczenie i odpuszczenie swoich wszystkich grzechów (w. 7), a potem znowu nazywa Boga swoim Stwórcą (w. 8, *et miserere mei, Creator meus*).

Jeśli zaś chodzi o społeczność grzeszników, o której traktuje Modl. 51 [42], 1.13–14.22–24.27, to Gertruda błaga Boga, by „nikt nie zwątpił w zbawienie” (w. 10). Już na początku przywołuje „niewysłowione miłosierdzie” Boga (w. 1, *O ineffabilis misericordia*). Wymienia dokładnie, jakie grupy grzeszników¹¹ ma na myśli: bezbożników i celników, nieczystych, nierządnic, morderców, zbójców, kłamców, bluźnierców przeciwko Bogu (w. 11–12), prosząc o nawrócenie nawet dla tych, którzy nie wiedzą, albo nie chcą tego (w. 13–14, *sola ineffabili misericordia inscios et nolentes ad Te misericordem convertisti*). Modląca się Gertruda wierzy, iż Bóg „nad wszystkimi”, którzy się do Niego uciekają, raczy się zmiłować (w. 22–24, *Tu misericors, qui omnibus ad te confugientibus misereri dignari. Miserere mei, Deus [secundum magnam misericordiam tuam et secundum multitudinem miserationum tuarum dele iniquitatem meam.]*), albowiem liczy na Jego łaskawość i bogactwo (mnogość) Jego Miłosierdzia (w. 27, *sed secundum pietatem Tuam. Et secundum multitudinem [misericordie]*), zwłaszcza wobec następnych wersetów, w których mówi o swej grzeszności (w. 29 n.) oraz prosi o łaskę pokuty i spowiedzi (w. 40).

Grzechy wielu są dla Gertrudy także jej grzechami. W siódmej modlitwie (Modl. 64 [55], 4) o prawdziwej pokucie kieruje się ona w stronę ofiary Pana za grzechy wielu (w. 3)¹², złożonej „na ołtarzu Krzyża” (w. 2). Zwraca się z modlitwą w poczuciu swej niegodności i grzeszności, uciekając się do Jego miłosierdzia (w. 4, *concede mihi indignae et peccatrici ad*

¹¹ A np. w Modl. 90 [76], 4 — o charakterze pokutnym za grzechy (np. w. 12), Gertruda wylicza katalog rzeczywistych i domniemych swych grzechów (w. [3]–[5]). Podobnie jak w wielu innych miejscach, przywołuje przykład upadłego, ale skrzeszonego łotra (w. 6), płacz Marii Magdaleny (w. 7), łzy Piotra (w. 8) oraz celnika (w. 9), a to wszystko po to, by prosić Jezusa o niczym nie zasłużone przebaczenie, o wyciągnięcie ręki Jego miłosierdzia (w. 4, *sed Tu manum misericordiae Tuae mihi porrige*).

¹² Gertruda w Modl. 29 [23], 13 do Boga prosi o pomoc w dniu udęczenia, wyrażaną słowami Ps 102,10, w liczbie mnogiej (w. 2–5, „grzechów naszych”, „nieprawości naszych”, „naszych niegodziwości”, „wspieraj nas”). Potem modląca się Gertruda prosi za samą siebie, wskazując na swe „udęczenie” (w. 11), posługując się na końcu suplikacją pochodzącą z liturgii Kościoła greckiego (w. 13, *qui tollis peccata mundi miserere nobis*).

Tuam misericordiam confugienti). Modląca się mówi o ascezie polegającej na „umartwieniu wad i rozkoszy oraz pragnień ciała” (w. 5) i wspomina o życiu „w lekkim jarzmie... najłagodniejszej i najspokojniejszej” służby Jezusa (w. 7). Pragnie też stać się „żywą hostią, spaloną na ołtarzu wiary” (w. 9), co jest wyrazem jej żywego kultu Eucharystii i kultury religijnej w obszarze liturgii.

Gdy modli się za społeczność zmarłych (Modl. 75 [67], 9), w modlitwie wspólnej Gertruda wyprasza udzielenie „wiekuistego miłosierdzia” (w. 9. *misericordiam concede perpetuam*) dla wszystkich wiernych zmarłych spoczywających w Chrystusie (w. 8).

Jej kultura religijna (liturgiczna — formularz, adoracja, modlitwa za zmarłych) i społeczna (zmarła „służebnica”) wyraża się w Modl. 80 [70], 6. Jest to modlitwa za „duszę... służebnicy N”. Gertruda ułożyła ją na sposób formularza¹³. Boga nazywa „najłagodniejszym” (w. 5, *Deus clementissime*) w kontekście prośby o uwielbienie duszy danej służebnicy, ze względu na wielkie miłosierdzie Boga (w. 6, *animam famulae Tuae N. et clarifica eam in multitudine misericordiae tuae*). Swe błaganie argumentuje naczyniem wiarą służebnicy i jej wierną adoracją (w. 8).

Księżna kijowska nigdy nie zapomina o modlitwie za państwo i jego władzę. Jej troskę stanowi król i jego relacje z innymi, jego wojsko, naród i księstwo, a także jego przeciwnicy albo wrogowie okazujący swą nieprzyjaźń otwarciem lub skryciem. Do tej troski włącza też inne grupy społeczne (dobroczyńców, chorych, więźniów i tych, których dotyka bieda).

Przykładem może być Modl. 7 [7], 3.7, zbudowana na wzór formularza (w. 3), a od w. 9 na wzór litanii, skierowana do Chrystusa Pana, by ukształtował serce króla tak, by było wolne od nienawiści. Gertruda prosi dla króla o to, by był łagodny i miłosierny (w. 3, *ut clemens et misericors et propitius fiat famulo tuo N.*). Chodzi więc o miłosierdzie u człowieka. Dalej, prosi ona Jezusa o obronę i opiekę (w. 10–12.29.32–33 n.) dla

¹³ Podobnie w Modl. 83 [71], 3, tj. szóstej modlitwie pokutnej (za grzechy), gdzie Gertruda (w l.mn., na sposób formularza) wyraża swą wiarę w panowanie Boga „nad żywymi tak, jak i nad umarłymi” i wstawia się wprost do Tego, który ma „zmiłowanie nad wszystkimi, którzy w Ciebie wierzą” (w. 3, *omniumque misereris quos Tuos fide*), modląc się za żyjących i już zmarłych, aby dzięki „łagodnej łaskawości” (*pietatis Tuae clementia*) Pana, zyskali „odpuszczenie wszystkich... przestępstw” (w. 9–10).

niego przed wrogami: szatanem oraz złym człowiekiem, a następnie o „prawdziwą pokorę i prawdziwą miłość” (w. 5–7). Modli się nie tylko o to, by król był „łagodnym i miłosiernym”, ale za „całe księstwo” (w. 15, *ut regem et cunctum principatum servo tuo [...] mitem ac misericordem et mansuetum facere digneris*). Prosi także o „prawdziwą i braterską miłość oraz dobrą zgodę” dla króla, by Pan umocnił w nim te dary (w. 27).

Również Modl. 58 [49], 2, która jest wyznaniem (spowiedzią) Gertrudy, odwołuje się do miłosierdzia Jezusa (w. 2, *ad Tuam scilicet Domine Iesu misericordiam*), które księżna obrazowo utożsamia ze „wspólną przystanią grzeszników” (w. 1). Dla spowiadających się jest to jedyne wspólne odniesienie, które ma swą podstawę w fakcie, iż Syn Boży stał się człowiekiem i przyłącza nas „do swej dobrotliwości” (w. 4). Gertruda chce „dawać innym dobry przykład (w. 25). Zdumiewające, że Boga nazywa „najmiłosciwszym” i dlatego prosi Go o uwolnienie „od wszystkich nieprzyjaciół” swoich, zanim oni mogliby doświadczyć nad nią „swej szalonej władzy” (w. 35–37). Tą modlitwą księżna ewangelizuje władców tamtych czasów.

Natomiast w Modl. 78 [68], 4.11.17, pragnie uzyskać wyzwolenie od utrapień. To pragnienie stanowi dla Gertrudy okazję do uniżenia się (w. 3) i nawiązania do Ps 138,18, oraz do wyrażenia swej ogromnej ufności pokładanej w wielkości miłosierdzia Boga (w. 4, *sed tamen ego cognosco quod maior est misericordia Tua*), w nadziei w moc Pana (w. 10), w wyjątkowości i jedyności Jego miłosierdzia (w. 11, *unica misericordia mea, quam habeo undique*), której ona szuka. Księżna zdaje się na wolę Bożą (w. 15–17), według miary Jego miłosierdzia (w. 17, *Fac mecum, Domine, misericordiam Tuam, sicut misericors es*). Gertruda prosi o wysłuchanie także ze względu na łaskawość Pana (w. 25, *propicius*), w duchu Ps 101,2 oraz Ps 26,9 i 37,22, przeciw potencjalnej radości przeciwników i wrogów (w. 23–24).

Gertruda jest świadoma, ile zawdzięcza Bogu i ludziom. W Modl. 47 [38] prosi za swych dobroczyńców¹⁴ (w. 25) oraz o przebaczenie dla tych, którzy jej źle życzą lub czynią (w. 26–27). Jest to modlitwa wstępowa-

¹⁴ Zob. również w Modl. 110 [95], 2 — Modlitwa Gertrudy do Chrystusa, Syna „Boga żywego” (w. 1) o zmiłowanie się (w. 2–3, *miserere animae famuli Tui Adae... Evae*) nad pierwszymi rodzicami, a w konsekwencji nad ich potomkami. Modlitwa ta koncentruje się na wspólnocie „braci i siostr... zgromadzenia... wszystkich... przodków... spoczywających w Chrystusie” (w. 5–6), a na końcu na samej Gertrudzie i jej dobroczyńcach (w. 7–9).

nia do świątyni, którą Gertruda złożyła z pięciu psalmów. Prosi w niej o zmiłowanie i litość nad sobą (w. 16, *et miserere mei*; w. 45, *Miserere mei [Deus] secundum [magnam misericordiam tuam*; w. 46, *et secundum multitudinem miserationum tuarum dele iniquitatem meam.*]; w. 47, *Miserere mei Deus miserere mei*). Gertruda zachęca słowami Ps 94,1 do wspólnego śpiewu dla Pana oraz do okazania skruchy — w. 59–60 (w. 60, *Peccavi Domine peccavi miserere mei*).

Euchologia, która łączy w sobie wszystkie elementy kultury religijnej (biblijne, liturgiczne, ascetyczne) i społecznej (odniesienie do nieprzyjaciół i biednych — jałmużna oraz świętych Pańskich), jest Modl. 103 [89], 20.25.31–32. Gertruda, w kolejnej już modlitwie (III) kierowanej do Boga, w której prosi Go ona o nawrócenie „do siebie” (w. 1), „prawdziwą pokutę..., skruchę serca” (w. 4–5) oraz odpuszczenie grzechów, „dzięki przebaczeniu nieprzyjaciół”, słusznej jałmużnie i postowi (w. 7–9), napotykamy aż cztery syntagmy o miłosierdziu Bożym. Boga nazywa Odkupicielem życia (w. 11), Stworzycielem swoim (w. 14). Prosi o uzdolnienie do spełniania Jego woli (w. 19–20.37) i w tym kontekście cytuje Ps 4,2, w którym jest pierwsza syntagma o miłosierdziu (w. 20, *Miserere mei Domine et exaudi orationem meam*). Przytacza też wersy z innych psalmów (Ps 54,2–3; i parafraza Ps 32,22), a zwłaszcza (cytowany już w Modl. 102 [88], 27–28) werset Ps 101,2, tworząc z nich kompilację na własny użytek oraz wzywając krzyża jako znaku zbawienia (w. 27–28.33). Pomiedzy nimi wstawia aklamację, która przypomina Maryjne *Fiat: Fiat misericordia Tua magna super me* (w. 25). Błaga Krzyż Chrystusa(!), jakby to była osoba samego Pana (choć wers 34 to prostuje), o zbawienie i miłosierdzie (w. 31, *Sed sicut Tu vis et scis miserere mei*; w. 32, *et per Tuam magnam misericordiam atque pietatem*) i wzywając Maryi oraz świętych Pańskich (w. 35) nazywa Jezusa „Pomocnikiem i Pocieszycielem” i Bogiem (w. 36.38).

4. Kultura religijna, społeczna i symboliczna

Powiązana ze sobą kultura religijna, społeczna i symboliczna, występuje tylko w jednej modlitwie. Znajdziemy w niej obszar rodzinny (syn Piotr); obszar państwowy — odniesienie do Heleny i cesarza Konstanty-

na w sensie historycznym; obszar wspólnoty eklezjalnej — łączność ze świętymi Kościoła (św. Helena i św. Cyriak, św. Piotr i in.), a w końcu sektor kultury symbolicznej (nauka — historia odnalezienia drzewa Krzyża św., historia powszechna cesarstwa bizantyjskiego).

Chodzi o Modl. 18 [18], 15.20, gdzie Gertruda, która ma wielkie, osobiste nabożeństwo do św. Heleny, ze względu na jej powiązanie z historią odnalezienia drzewa Krzyża Świętego, wzywa często jej wstawienictwa (zob. Modl. 16 (16); 17 (17)). W modlitwie bieżącej wyraża podziw, że do św. Heleny Pan „łagodnie i miłująco zwrócił” serce Konstancya i uczynił go dla Heleny „zawsze miłosiernym i miłym” (w. 15, *illumque tibi misericordem et delectabilem semper egit*) — słowo „miłosierdzie” odnosi się do Konstancya. Z tego powodu Gertruda prosi o wstawiennictwo Heleny i o taką samą łaskę dla siebie względem syna Piotra (w. 20, *eorumque corda cum misericordia ad me convertat*) — słowo „miłosierdzie” zastosowane jest tutaj do świętych, do syna Piotra i innych.

5. Kultura religijna i symboliczna

W odniesieniu do kultury religijnej w powiązaniu z kulturą symboliczną, możemy znaleźć tylko dwie modlitwy zawierające syntagmy o miłosierdziu Bożym. Mamy na myśli te, które dotyczą obszaru języka symbolicznego (Jezus przedstawiony jako Lekarz) i nauki (poznanie prawd Bożych — teologia, oraz ujęcie Jezusa jako Nauczyciela — *Doctor*).

W Modl. 52 [43], 5.12.16.19, będącej prośbą do Boga, którego Gertruda nazywa *łaskawym Lekarzem* (w. 1.11) — do Jezusa nie tylko stosuje obraz lekarza, ale opisuje jako kogoś, kto wykonuje czynności lekarza (przecina „ranę duszy”, usuwa „zgniliznę” jej grzechów) i sporządza „lekarstwo miłosierdzia”, które dla Gertrudy jest kuracją, synonimem „spowiedzi” (w. 5, *componere misericordiae medicamentum, scilicet confessionis remedium*). Księżna pod osąd miłosierdzia (w. 12, *miserere mei*) poddaje głębię swej „słabości i ubóstwa” (w. 16, *Considera ergo misericors Deus, substantiam infirmitatis vel paupertatis meae*), a prośbę o zgładzenie swych grzechów motywuje wielkością łaskawości i dobroci Boga oraz niezmiernym morzem Jego miłosierdzia (w. 19, *In inensum pelagus misericordiae tuae*).

Natomiast w krótkiej Modl. 94 [80], 1, której przewodzi inwokacja do Boga miłosiernego (w. 1, *Concede nobis misericors Deus*), Gertruda prosi Trójkę Świętą o wielki dar, o który może prosić tylko osoba będąca na drodze wytrwałego poznawania prawd Bożych. Czyni analogię poznawczą: jak w imię Ojca i Syna „pojmujemy prawdę Boskiego rodzenia”, tak samo „w Duchu Świętym” pragnie poznać „całą istotę [Boga]”. Czyni to jako osoba mająca więcej niż dobre — nawet wybitne — wykształcenie religijne, uznając Boga za swego Nauczyciela (*Doctor*) (zob. Modl. 97 [83], 24)¹⁵.

6. Kultura religijna i gospodarcza (ekonomiczna)

Poza wyżej omówionymi tekstami, które są świadectwami kultury religijnej Gertrudy, przenikającej swym oddziaływaniem do kultury społecznej i symbolicznej, trzeba jeszcze wspomnieć o kulturze gospodarczej (ekonomicznej) — a raczej zapytać się, czy taka jest obecna w jej *Modlitewniku*?

Można się pytać, co Gertruda rozumie, gdy w swej spowiedzi wyznaje, że jest osobą swe „dobra zbytawnie trwoniącą” (Modl. 58 [49], 16, *substantiam meam luxuriose dissipans*)? Czy jest to przykład „na wyrost” jej rzeczywistej niegospodarności? Chyba, raczej propozycja przygotowania (rachunku sumienia), który obejmowałby także sferę gospodarczą (ekonomiczną).

Równie delikatnie można pytać, czy Gertruda — w kontekście dóbr trwonionych, jeśli fakty takie miałyby miejsce — prosząc o uchronienie od różnych spraw sądowych i oskarżeń (Modl. 39, 5–10), nie ma właśnie na myśli dóbr ekonomicznych? Spory o majątki nie należały wtedy do rzadkości.

Ponadto troska jaką Gertruda otacza syna Piotra, wszystkie potrzeby jego wojska, też jest wyrazem kultury ekonomicznej, bo nie ma wojska bez skarbcza, w którym były środki na jego utrzymanie (por. Modl. 101 [87], 119).

¹⁵ Por. przyp. 160, w: A. Andrzejuk, *Gertruda Mieszkówna i jej Modlitewnik*, Wyd. UKSW, Warszawa 2006, s. 322; przekonanie o wybitnym wykształceniu teologicznym Gertrudy, zob. B. Nadolski, *Teologiczne treści w modlitewniku Gertrudy*, „*Studia Theologica Varsaviensia*” 33 (1995) 1, 44–56.

Zakończenie

Z przeprowadzonych badań i analizy modlitw Gertrudy wynika, że kultura religijna jest to miłosierdzie Boga z „pokolenia na pokolenie” (Modl. 36 [28], 22; Ps 89,1) — czyli dziedzictwo (por. Łk 1,48.50.54–55).

Wolno powiedzieć, że modlitwy Gertrudy są odbiciem ówczesnej epoki i jej kultury, a nawet mogą być dobrym prognostykiem, albo próbką przyszłej pobożności zwracającej się do Miłości Boga. Znajdujemy u niej bowiem sporo intuicji, które rozwijać się będą w przyszłych wiekach, a w końcu zaowocują kultem Serca Jezusa (Modl. 58 [49], 31 — *Odrzuciłam bowiem, Panie, słodkie jarzmo Twoje — Abieci enim, Domine suave iugum Tuum*; w. 33 — *Odrzuciłam ciężar Twój lekki — abieci onus tuum leve*; Modl. 64 [49], 7 — *żyć w lekkim jarzmie Twej najłagodniejszej i najspokojniejszej służby — vivere sub leni iugo Tuae pacatissimae et quietissimae servitutis*, por. Mt 11,30), szczególnie zaś, gdy mówi o *wnętrznosciach miłosierdzia* (Modl. 62 [53], 2 — *miser cordiae Tuae visceribus*), co w późniejszych wiekach stanie się jakby synonimem Serca Bożego w sensie biblijnym i patrystycznym¹⁶. Nieobca jest jej także pobożność wypływająca ze czci do relikwii Krzyża Świętego oraz kultu Pięciu ran i Męki Pana.

---

¹⁶ Nie dziwny się także temu, że przypisuje się jej powiązania z tradycją benedyktyńską, która kształtowała kulturę religijną i ekonomiczną ówczesnej Europy, z naciskiem na tę pierwszą. Albowiem, gdy analizujemy wpływ Benedyktynów (jak również Cystersów — zob. Bernard z Clairvaux) na rozwój pobożności, która kierowała się do Pięciu Ran i Męki Pana, a szczególnie do Serca Jezusa, to zrozumiemy, że nieśmiało jeszcze ślady tej tradycji i jej wpływu, znajdujące się w modlitwach Gertrudy, po prostu musiały się znaleźć. Por. J. Leclercq, *Le Sacré-Coeur dans la traditions bénédictine au moyen âge*, [w:] *Cor Jesu. Commentationes in litteras encyclicas Pii pp. XII «Haurietis aquas»*, A. Bea, H. Rahner, H. Rondet, F. Schwendemann (ed.), vol. II, Casa Editrice Herder, Roma 1959, ss. 3–28.